

Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи...

УДК 94(477.83)"19":351.862.4

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vilnickiy@gmail.com

РАДЯНСЬКІ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНІ ОРГАНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ

На основі невідомих та маловідомих документів у статті вперше комплексно розглянуто особливості формування радянських репресивно-каральних органів. Зроблена спроба з'ясувати їхню чисельність. Доведено, що радянська організація краю здійснювалася головним чином силами прибулих кадрів, а боротьбу із учасниками визвольного руху вели не лише силові спецоргани, але й структури, офіційні функції яких такої діяльності не охоплювали.

Ключові слова: репресивно-каральні органи, визвольний рух, Карпатський край.

Лит. 82.

VasyI ILNYTSKIY,

Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

SOVIET PUNITIVE-REPRESSIVE BODIES: FEATURES OF FORMATION IN CARPATHIAN LAND

On the basis of unknown and little-known documents in the article for the first time comprehensively considered features of formation of the Soviet repressive secret police. The attempt to find out their numbers. Proved that the Sovietization land mainly carried out by the staff arrived, and struggle with the participants of the liberation movement were not the only ones spetsorganiv power, but also the structure of official functions which such activities are not covered.

Key words: repressive and punitive bodies liberation movement highlands.

Ref. 82.

Василий ИЛЬНИЦКИЙ,

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

СОВЕТСКИЕ РЕПРЕССИВНО-КАРАТЕЛЬНЫЕ: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ В КАРПАТСКОМ КРАЕ

На основе неизвестных и малоизвестных документов в статье впервые комплексно рассмотрены особенности формирования советских репрессивно-карательных органов. Сделана попытка выяснить их численность. Доказано, что советизация края осуществлялась в основном силами прибывших кадров, а борьбу с участниками освободительного движения вели не только силовые спецорганы, но и структуры, официальные функции которых такую деятельность не охватывали.

Ключевые слова: репрессивно-карательные органы, освободительное движение, Карпатский край.

Лит. 82.

ISSN 2308-4855 (Print), ISSN 2308-4863 (Online)

21

Постановка проблеми. Важливою і водночас малодослідженою проблемою залишається питання функціонування радянських владних структур на західноукраїнських землях після придушення визвольного руху 1940 – 1950 рр. Радянська влада на цих теренах ніколи не почувалася впевнено, відчуваючи відверту неприязнь місцевого населення. Цьому, в першу чергу, сприяла політика комуністичних владних структур, репресивно-каральна діяльність органів МДБ-МВС, які поводили себе як відверті окупанти, ігноруючи місцеві звичаї та традиції.

Аналіз останніх досліджень. Впродовж останніх років з'явилося чимало досліджень, в яких більшою чи меншою мірою розкриваються питання функціонування різних структурних підрозділів репресивно-каральних та адміністративних радянських органів. При цьому потрібно відзначити праці Д. Веденєєва та Г. Биструхіна, А. Кентія, Ю. Киричука, А. Русначенка, В. Сергійчука, Ю. Шаповала [5; 51; 52; 53; 55; 57; 58; 67; 70]. Методологічне значення для осмислення зазначеної проблеми має праця В. Барана [1]. До студій, в яких розкриваються не тільки особливості функціонування репресивно-каральних органів, їх чисельність, але й боротьба з визвольним рухом, належить робота І. Біласа [3; 4]. Втім, досі нема окремого комплексного дослідження проблеми становлення та діяльності радянських спеціальних органів, їх чисельності та використання у боротьбі з визвольним рухом на теренах Карпатського краю ОУН (колишні Дрогобицька, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області). Звідси – **мета статті**, що полягає у вивченні особливостей становлення, чисельності радянських адміністративних та карально-репресивних органів у боротьбі проти визвольного руху у Карпатському краї ОУН.

Виклад основного матеріалу. Прагнення здійснити швидку радянізацію західноукраїнських земель нагтовхнулось на всенародний опір. Після відновлення радянської влади у західних областях УРСР її першочерговим завданням стала боротьба з визвольним рухом. З цією метою у Дрогобицьку, Закарпатську, Станіславську, Чернівецьку області УРСР були спрямовані структури політичного апарату, величезні військові сили та уже завчасно сформовані репресивно-каральні органи. Незважаючи на попередні звіти та плани щодо остаточної ліквідації українського визвольного руху, протистояння радянської влади з останнім відбувалося інтенсивно навіть наприкінці 1940-х рр. Широка пропагандистська кампанія, розгорнута окупаційним режимом із метою дискредитувати та посяяти недовіру до ОУН та УПА, зазнала невдачі.

Оскільки радянські карально-репресивні органи формувались за адміністративно-територіальним принципом, то діяльність Карпатського краю ОУН охоплювала Дрогобицьку, Закарпатську, Чернівецьку, Станіславську області УРСР. Боротьба покладалася на обласні управління НКВС-МВС, НКДБ-МДБ цих областей. Контроль здійснювали оперативна група у Львові, а також міністерства республіканського (Київ) та союзного (Москва) рівнів. За оперативними документами МДБ Карпатський крайовий провід відроджувався 6 разів (хоча це досить умовно) впродовж свого існування (1945 – 1954 рр.) [5, 154]. Практично аналогічна ситуація була з кожним проводом від станичного і аж до окружного (зокрема, Дрогобицького обласного і надрайонних проводів [33, 92]). У 1947 – 1950 рр. двічі ліквідовано склад Карпатського крайового проводу, двічі ліквідовано Рогатинський і Калуський окружні проводи, частково знищувався керівний склад Коломийського окружного проводу ОУН. Із 9 існуючих найдрайонних проводів, 6 двічі були ліквідовані та 3 ліквідовувалися по одному разу. Із 36 районних проводів ліквідовувалися тричі – один провід, двічі – 7 проводів і по одному разу 4 проводи, решта районних проводів частково ліквідовувалися.

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

Ліквідація керівного складу підпілля досягла значних масштабів. Так, у період від серпня 1944 до 20 квітня 1947 рр. фактично 3–4 рази знищувалась переважна більшість керівного складу Дрогобицького окружного і надрайонних проводів [33, 92]. Упродовж 1946–1947 рр. були вбиті і заарештовано понад 20 різноманітних функціонерів крайового проводу (зв'язкові, охоронці тощо) [19, 73–74].

Доцільно відзначити, що друга «радянізація» західних областей УРСР відбувалася головню силами кадрів, що прибули зі східних областей. Особливо це стосувалося репресивно-карального апарату, на який поклали основну функцію – ліквідувати український визвольний рух у найкоротші терміни. Так, у середині 1947 р. у західних областях УРСР серед 2 447 працівників органів МВС і МДБ місцевих лише було 98 (4%) [5, 308]. Ці представники влади поводитись, власне, як відверті загарбники, атеїсти та варвари. Вороже ставлення радянської влади до місцевого населення добре ілюструє позиція командувача 38 армії генерал-полковника К. Москаленка: «...каральні органи, відносяться так, що молодих дівчат і хлопчиків 27-28-го року народження, ще неповнолітні нічого арештовувати. А якщо ці маленькі люди вбивають наших офіцерів і бійців?». У подальшому він наказував арештовувати навіть неповнолітніх. З приводу репресій К. Москаленко заявляв: «Я схильний до того, що деякі наші каральні органи дуже м'яко відносяться. Потрібно люто розправлятися, а щоб були причини для розправи, потрібно попрацювати і покопатися і ці причини знайдуться» [40, 70–71]. Звичайно, відряджали не тільки на партійну, адміністративну роботу, але й особливо у структури репресивно-каральних органів. Так, за інформацією організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У 7 червня 1944 р. у західні області УРСР прибули 507 осіб (з них 71 працівників у Волинську область, 31 у Дрогобицьку, 89 у Львівську, 86 у Рівненську, 120 у Тернопільську, 129 у Станіславську, 71 у Чернівецьку). 3-поміж них 271 стали секретарями райкомів партії, 42 завідувачами організаційно-інструкторських відділів, 127 зайняли посади в радянських органах [61, 308]. Відрядження на роботу тривали і в наступні роки. До 15 червня 1947 р. відібрали 45 працівників (перевірених на практичній роботі, зі знанням української мови) із апаратів східних обласних управлінь і міських відділів МДБ і скерували їх у західні області для використання на роботі начальниками міських і районних відділів МДБ. Зокрема, на посади начальників міськрайорганів МДБ 6 у Дрогобицьку, 2 Закарпатську, 11 Станіславську (тобто у Карпатському краї – 19 осіб) [69, 593]. Окрім цього, до 1 червня 1947 р. відібрали 161 випускника Харківської міжрайової школи МДБ СРСР, які володіли українською мовою. Їх направили у райони і міста західних областей УРСР для роботи оперуповноваженими, помічниками оперуповноважених, слідчими, молодшими слідчими районних і міських відділів МДБ [69, 592]. Відтак відправили для роботи в міських і районних відділах МДБ 24 у Дрогобицьку область, 24 Закарпатську, 17 Станіславську, 12 Чернівецьку (разом у Карпатський край – 77 осіб) [69, 593]. Окрім цього, направлялися оперативно-чекістські працівники за рахунок поступлення кадрів із МДБ СРСР: 23 у Дрогобицьку область, 13 у Закарпатську, 30 у Станіславську, 9 у Чернівецьку (області Карпатського краю – 74 особи) [69, 593; 55, 272–273]. Для швидкої, а головне успішної радянізації кадри стягувалися із східних областей УРСР та РРФСР. У вересні 1947 р. до обласних УМДБ західних регіонів УРСР направили 570 осіб (з них 312 у Станіславське УМДБ; відрядження тривали і у наступні роки: 1950 р. – 337 осіб, 1951 р. – 352, 1952 р. – 352). У травні – червні 1948 р. МДБ УРСР направило в західні області УРСР 1 600 оперативних працівників зі сходу, 120 випускників Львівської школи МДБ та 72 керівних працівників [5, 271].

Примітно, що не всі «східняки» хотіли «радянлізувати» західні області, вишукуючи різні способи повернутися у рідні краї. Однак, режим такі наміри суворо карав. На нараді у Дрогобичі 16 січня 1945 р. М. Хрущов говорив: «Дехто поганою роботою намагається, щоб їх відкомандирували назад у східні області. Таких відкомандирувати тільки через арешт» [57, 222]. Практична ситуація із прибулими кадрами виглядала наступним чином. 20 березня 1947 р. у відділ кадрів МДБ УРСР прибув колишній начальник відділу контррозвідки МДБ підполковник М. І. Вронський, де був призначений на посаду заступника начальника райвідділу УМДБ Дрогобицької області. Проте на роботу у Дрогобицьку область згідно отриманого призначення він категорично відмовився виїхати, посилаючись на хворобу – ревматизм ніг. М. Вронського скерували на медичну комісію, яка визнала його повністю здоровим 10 квітня 1947 р. Утім, він знову відмовився виїхати на роботу і у відділ кадрів МДБ УРСР до 30 квітня 1947 р. не з'явився. За самовільний невихід на роботу (з 20 по 30 квітня 1947 р.) впродовж 1 місяця заступника начальника Славського РВ МДБ підполковника Миколу Вронського було заарештовано на 10 діб із виконанням службових обов'язків [37, 63]. І таких прикладів десятки по усіх західних областях УРСР, а особливо у Карпатському краї.

Відновлений тоталітарний режим поставив перед собою мету – знищити у найкоротші терміни будь-які «прояви бандитизму з боку українсько-німецьких націоналістів». Радянські документи 1944 – 1945 рр., виступи М. Хрущова, секретарів обкомів КП(б)У свідчили, що радянська влада недооцінювала силу опору ОУН і УПА, наївно ставлячи завдання покінчити з визвольним рухом впродовж трьох місяців, вимагаючи беззастережного прийняття радянського диктату без висунення до більшовицьких органів найменших вимог, тобто повної відмови від ідей цього руху, капітуляції [58, 67].

До боротьби проти українського визвольного руху активно залучалися фронтові військові частини ЧА (РА), співробітники райвідділів НКВС-МВС і НКДБ-МДБ-КДБ, СМЕРШ, прикордонні відділи, охорона державних об'єктів, залізниць, конвойні війська, органи міліції, дільничі міліціонери, партійно-радянський актив (озброєний), ВБ-ГОПІ, агентурний апарат, АБГ, колишніх бійців партизанських відділів (приймали в органи НКДБ, органи міліції і відділи ББ УНКВС) [30, 158–159]. Слід враховувати, що право носити зброю мали посадові особи: секретарі, керівники відділів та інструктори райкомів, міськкомів, обкомів КП(б)У і комсомолу, голови, керівники відділів виконкомів, керівники районних структур виконавчої влади (прокурори, керівники відділів зв'язку, дорожнього управління, управління заготівель тощо, згодом навіть голови і працівники сільрад), які також брали безпосередню участь у збройній боротьбі. Окрім цього, радянська влада використовувала значні матеріальні ресурси та засоби транспорту і зв'язку (мережу автомобільних доріг та колій, засоби пересування ними, телефон, телеграф, радіостанції тощо), авіацію. Відділи ЧА у боротьбі з повстанцями у Карпатському краї найбільше застосовували у 1944 – першій половині 1946 рр.

Нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія і нарком державної безпеки В. Меркулов видали спільний наказ № 001240/00380 від 9 жовтня 1944 р. «Про заходи з посилення боротьби з оунівським підпіллям і ліквідації збройних банд ОУН в західних областях Української РСР». Згідно з ним наркомові внутрішніх справ УРСР В. Рясному було доручено керівництво агентурно-оперативною роботою в управліннях НКВС–НКДБ Львівської, Станіславської, Дрогобицької та Чернівецької областей. Допомогати в цьому йому мали нарком держбезпеки УРСР комісар держбезпеки 3-го рангу С. Савченко і начальник прикордонних військ НКВС Українського округу генерал-майор Бурмак (1944 – 1946). Генерал-лейтенантові Т. Строкачу, заступнику В. Рясного, такі ж функції

Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи...

були доручені в управліннях НКВС–НКДБ Рівненської, Волинської і Тернопільської областей. Помічниками призначили заступника наркома держбезпеки УРСР, комісара держбезпеки П. Єсипенка і начальника внутрішніх військ НКВС Українського округу генерал-майора В. Марченкова (03.1943 – 07.1945) [3, 263]. Аналогічні комбінації для контролю і підсилення боротьби проти українського визвольного руху тривали і в подальші роки. У травні 1946 р., згідно розробленого плану, у західні області УРСР відрядили оперативні групи на чолі з керівними працівниками МВС СРСР, головних управлінь Прикордонних Внутрішніх військ генерал-лейтенантом Леонтьєвим (Львівська область), генерал-майором Прошиним (Тернопільська область), генерал-лейтенантом Бурмаком (Станіславська область), генерал-майором Калініним (Дрогобицька область), генерал-майором Нікітінським (Рівненська область) та полковником Прокоф'євим (Волинська область) [5, 263].

Репресивний апарат формувалася у процесі звільнення територій, областей. Щоправда, керівництво відповідних обласних управлінь призначалося заздалегідь. Воно займалося укомплектуванням штатів, а після звільнення областей і формуванням структури. Так, після звільнення м. Чернівці 29 березня 1944 р. начальником УНКДБ-УМДБ Чернівецької області призначили М. А. Решетова (листопад 1943 – 02.1951), Леонід М. Дубинін (02.1951 – 03.1953); начальником УНКВС-УМВС Чернівецької області – М. Т. Руденка (10.07.1944 – 30.11.1946), відтак М. І. Наумова (30.11.1946 – 08.1951), М. В. Москаленко (08.1951 – ?), Леонід М. Дубинін (04.1953 – 06.1954). Дещо пізніше звільнили м. Станіслав – 25.07.1944 р. Начальником УНКДБ Станіславської області уже працював А. М. Михайлов (03.1944 – 20.08.1946), відтак Р. В. Крутов (20.08.1946 – 06.1947), Р. М. Сараєв (09.1947 – 07.1950), Володимир Шевченко (07.1950 – 11.1951), Арсеній Костенко (11.1951 – 03.1953); начальником УНКВС Станіславської області М. А. Завгородній (10.07.1944 – 22.08.1945), Ф. М. Нейзмайлов (1.11.1945 – 26.05.1950), А. В. Гриценко (11.1950 – 03.1953), С. Ф. Фадєєв (03 – 06.1953), А. Г. Костенко (06.1953 – 06.1954). Дещо іншою ситуація була у Дрогобицькій області. Так, лише після звільнення м. Дрогобич 6.08.1944 р. начальником УНКВС Дрогобицької області призначили А. М. Сабурова (31.08.1944 – 16.03.1951), С. І. Сахарова (03.1951 – 03.1953), С. Стехова (03 – 06.1953), А. Д. Хімченка (06 – 09.1953), А. В. Гриценка (09.1953 – 06.1954), а обласне управління НКДБ очолювали Володимир Майструк (09.10.1944 – 09.12.1948), Микола Мороз (12.1948 – 12.1951), Сергій Кожевников (12.1951 – 04.1952), С. Стехов (04.1952 – 03.1953). Пізніше формувалися репресивно-каральні структури на Закарпатті – м. Ужгород звільнили 27 жовтня 1944 р. Начальниками УНКДБ-УМДБ Закарпатської області призначали М. М. Чередниченка (05.1945 – 02.1946), Бориса Чернецького (02.1946 – 04.1953), в.о. Андрія Шовкопляса (зг. 12.1950); начальником УНКВС Закарпатської області П. К. Сопруненка (7.09.1945 – 21.10.1946), відтак М. І. Савінова (21.10.1946 – 11.12.1948), П. І. Позднякова (12.1948 – ?), М. А. Решетова (04 – 06.1953), С. А. Бойка (06.1953 – 04.1957). Ситуація на Закарпатті пов'язана, очевидно, зі складнощами призначення відповідних кандидатур.

Загалом на території Дрогобицької області станом на 1 жовтня 1945 р. проживало 798 000 осіб. Тут було створено 27 районів, 672 сільські ради, 17 міст, 1 100 сіл, 7 хуторів, де працювали 27 начальників РВ НКВС та 27 начальників РВ НКДБ. У 17 містах діяли відповідні міські відділи. Відповідно Станіславську область (1 024 000 мешканців) поділили на 36 районів, 695 сільських рад, 25 хуторів, 12 міст, 906 населених пунктів сільського типу. Тут працювали 36 начальників РВ НКВС (36 районних відділів, поліклініки, внутрішньої тюрми) та 36 начальників РВ НКДБ з аналогічними структурами у

12 містах. Чернівецька область (647 000 мешканців) складалася із 14 районів, 329 сільських рад, 9 міст, 671 сіл: 14 начальників РВ НКВС з існуючими у містах відповідними міськими відділами [25, 66; 14, 8; 15, 190–201]. У Закарпатській області станом на 24 січня 1946 р. створили 14 міськрайорганів (12 районних відділів (окружні), 2 міських) [36, 26; 25, 36, 54; 45, 30].

До 1941 р. боротьба з політичними і кримінальними злочинцями покладалася на органи НКВС, які упродовж 1939 – 1941 рр. очолював І. Серов. У 1941 р., у відповідності з наказом ВР СРСР, органи НКВС реорганізували: за ними залишилися боротьба з кримінальними злочинами (очолив В. Г. Сергієнко). Натомість для боротьби з політичними злочинами наказом № 002 від 26 лютого 1941 р. організували Народний комісаріат державної безпеки (П. Я. Мешик). Внутрішня структура НКВС і НКДБ УРСР складалася з ряду управлінь і відділів [13, 7]. Так, 17 березня 1942 р. створили управління боротьби з бандитизмом (ББ) НКВС УРСР (наказ НКВС СРСР № 0022). До 1944 р. підрозділ був відділом, а від 1 грудня 1944 р. одержав статус Управління (начальник А. М. Леонтєва). У березні 1950 р. Управління ББ МВС УРСР ліквідували. У 1944 – 1945 рр. в обласних управліннях НКДБ робота з організації боротьби з «бандитизмом» була покладена на спеціальне відділення 2-го відділу, яке діяло в тісному зв'язку з відділами боротьби з «бандитизмом» НКВС. Після переходу відділів ББ МВС у систему органів МДБ (квітень 1947 р.) новий відділ отримав назву Управління 2-Н МДБ УРСР [29, 83]. У березні 1946 р. відбулася чергова реорганізація НКВС і НКДБ: вони були перетворені на Міністерство внутрішніх справ та Міністерство державної безпеки, а СМЕРШ (4 травня 1946 р.) ввійшов до складу МДБ, причому разом зі своїм керівником В. С. Абакумовим, який змінив на посаді Меркулова. Таким чином вони функціонували до 5 березня 1953 р., після чого були об'єднані в одне Міністерство внутрішніх справ (до березня 1954 р.). У березні 1954 р. утворився Комітет державної безпеки (КДБ) при Раді міністрів СРСР. Аналогічні процеси реорганізації відбувалися і на території УРСР [3, 275; 29, 201].

З 1947 р., згідно з вказівкою ЦК ВКП(б) і РМ СРСР (наказ №0074/0029 від 29.01.1947 р.), функції боротьби з підпіллям ОУН повністю перебрали на себе обласні управління МДБ та новостворені в їхньому складі спеціальні відділи 2-Н (націоналісти), які у відповідності з наказом УМДБ №0016 від 6 березня 1947 р. склалися з 6 відділень: 1 відділення – виявлення, розробка і ліквідація керівних структур українського націоналістичного підпілля, включно з окружними проводами; 2 відділення – виявлення, розробка і ліквідація членів українського націоналістичного підпілля бандерівського напрямку, включаючи надрайонні і районні проводи; 3 відділення – викриття, розробка і ліквідація польського та іншого антирадянського націоналістичного підпілля; 4 відділення – керівництво агентурно-бойовими групами та винищувальними батальйонами в районах області; 5 відділення – ведення обліку, інформації і звітності по лінії відділу; 6 відділення – радіозв'язок та використання спеціальних радіосигналізаційних апаратів «Тривога» [29, 201; 5, 270]. Відділи боротьби з «бандитизмом» і відділи 2-Н МДБ УРСР, прийняті від МВС західних областей, реорганізували у єдині відділи⁶². Усього МДБ передали: 1 617 оперативних працівників, агентурну мережу чисельністю 17 945 осіб, оперативні обліки на 12 714 учасників підпілля, оперативні внутрішні війська МВС (понад 25 000 бійців), прикордонні війська, органи міліції, а також 1 909 винищувальних батальйонів із озброєнням (35 125 осіб (на 19 лютого 1947 р.). Відповідно у Дрогобицькій області – 125 батальйонів, в яких перебувало 2 477 осіб, у Станіславській – 276/5 472, у Чернівецькій – 247/3 406, у Закарпатській – 116/1 684. Це дозволило більш

Гльницький В. Ралянські карально-репресивні органи...

ефективно використовувати війська і успішно проводити ліквідацію націоналістів [3, 280; 30, 160].

12 червня 1946 р. на усіх рівнях були створені 4-ті Управління (відділи, відділення), до завдань яких входило розшук державних злочинців, а з початку 1950-х рр. вони вели боротьбу з антирадянським підпіллям. З березня 1954 р. 4-те Управління КДБ УРСР і 4-ті відділи обласних управлінь КДБ здійснювали боротьбу з українськими націоналістами та закордонними оунівськими центрами [50, 19–20]. У серпні 1953 р., після об'єднання органів МВС і МДБ, відділ 2-Н реорганізували, а на його базі створили 4 відділ УМВС у складі 70 оперативних працівників. Відділ складався з 11 відділень, де 1, 2, 3 відділення (27 осіб) займалися виявленням, розробкою і ліквідацією залишків націоналістичного підпілля. Зокрема, 1 відділення відповідало за розробку і ліквідацію керівних звен ОУН, 2 відділення керувало ліквідацією груп і озброєних підпільників, 3 відділення виявляло і розробляло націоналістів мельниківського напрямку [30, 158–159].

У цьому зв'язку варто зазначити, що структура управлінь обласних, районних відділів була однаковою, проте вони різнилися чисельністю. Це засвідчує, зокрема, аналіз структури УНКДБ Станіславської області, на території якої український визвольний рух був найпотужнішим в усьому Карпатському краї [29, 205–206; 30, 158]. На початку 1944 р. штат УНКДБ Станіславської області складався з 540 одиниць, із них – 306 осіб оперативного складу. Структуру УНКДБ формували: керівництво Управління (3 особи), 2 відділ (61 особа), 4 відділ (13 осіб), слідчий відділ (25 осіб). Інші підрозділи Управління вважалися допоміжними службами. Відзначимо, що склад УНКДБ і районних відділів комплектувався, в основному, за рахунок співробітників, відкомандированих для роботи в західні області УРСР зі східних областей РСФРР, які не перебували під німецькою окупацією, з союзних національних республік, частково зі східних областей УРСР, раніше звільнених від окупантів, органів армійської контррозвідки «Смерш», офіцерів прикордонних військ і партизан [30, 155]. Відділ 2-Н УНКДБ Станіславської області мав радіостанцію центрального поста з двома передавачами «Джек», «Хвиля», а також двома приймачами «Терн», «Кріт», 10 комплектами приймально-передавальних радіостанцій «Білка». Зв'язок здійснювався за допомогою шифру. У цей же період УМДБ Станіславської області і всі районні відділи були забезпечені новим автотранспортом, кожний райвідділ отримав вантажівку ГАЗ-51 і легковий автомобіль ГАЗ-67 [30, 157]. У Станіславському УНКДБ у 2 відділі 1 відділення проводило роботу серед націоналістів у містах, 2 відділення – у сільській місцевості [5, 266].

У грудні 1948 р., у зв'язку з ліквідацією посад начальників штабу ВБ, функції 4 відділення відділу 2-Н УМДБ змінилися. Співробітники відділення стали здійснювати керівництво роботою агентурно-бойових груп в районах, які створювалися з числа захоплених і завербованих в агентурну сітку підпільників. Вони володіли відповідними особистими і діловими якостями, а також організаційними зв'язками серед учасників підпілля [30, 158].

До 1 жовтня 1945 р. в управліннях НКВС західних областей УРСР працювали: у Дрогобицькій області 310 осіб керівного та оперативного складу (у штатному розписі – 366 одиниць); відповідно у Волинській – 338 (363), у Львівській – 444 (510), у Станіславській – 348 (402), у Тернопільській – 354 (422), у Чернівецькій – 218 (222). При цьому, враховуючи рядовий і молодший командний склад, допоміжний персонал (за списком у рядах) особового складу УНКВС західних областей становила 13 716, з них у підрозділах по лінії боротьби із українським визвольним рухом 1 230 [5, 265; 31, 1].

Для підвищення освітньо-професійного рівня у Києві заснували Всеукраїнську школу НКВС (наказ НКВС СРСР № 054 від 22 березня 1944 р.; від 1946 р. – Київська офіцерська школа МВС СРСР). У школі готувалися оперативні працівники (термін навчання – 1 рік) та підвищувався професійний рівень оперативних кадрів (термін навчання – 5 місяців). Заклад спеціалізувався на підготовці працівників до оперативно-розшукових заходів у західних областях УРСР. Викладачами спецдисциплін працювали досвідчені оперпрацівники, юридичних – запрошені фахівці з Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Недоліком була відсутність необхідної кількості навчальної літератури (1 підручник і 5 – 6 словників на 12 – 15 курсантів), канцелярських товарів. У зв'язку з цим Д. Веденєєв дійшов висновку, що випускники не здобували не тільки достатні для ефективної розробки підпілля ОУН спеціальні знання, але й не отримували якісну підготовку з гуманітарних і юридичних дисциплін. Підтвердженням цього постають численні порушення особовим складом спецорганів чинного законодавства СРСР. Вживалися заходи з удосконалення навчання особового складу з огляду на навички і методи боротьби з підпіллям. Зокрема, в 1952 р. у підрозділах ВО МДБ, дислокованих у Дрогобицькій області, до програми вводили навчальні заняття з опанування навичок захоплення у бункері, будинку, лісі, пошуку групою, секретом, засідкою. У кожній команді (роті) виділяли 10-12 найкраще підготовлених солдатів і сержантів для додаткових занять із затримання підпільників у бункері [5, 322]. Курси підвищення професійної майстерності організовувалися для офіцерів Станіславської області у 1948 р., на яких демонструвалося 78 видів різних криївок [53, 185].

Станом на 1 січня 1946 р. освітній рівень працівників залишав бажати кращого. Так, у НКДБ УРСР 6,3 % працівників мали повну, незавершену вищу освіту, 30% середню, 33% незавершену середню, 30,7 % початкову. У 1947 р. понад половина офіцерів МДБ УРСР не мала спеціальної підготовки, половина начальників райміськапаратів – середньої освіти, а чверть – здобула тільки початкову. На 1 січня 1952 р. освітній рівень працівників МДБ УРСР виглядав наступним чином: 13,2 % – вища та неповна вища освіта, 43,6% – середня, 31,6% – незавершена середня, 11,2% – початкова [5, 303, 335].

Радянізація західноукраїнських областей відбувалася головним чином силовими методами. З відновленням радянської адміністрації відбувається концентрація внутрішніх військ НКВС. Зокрема, ще весною 1944 р. у регіон перекинули підрозділи ВВ НКВС: у Волинську область – одну стрілецьку дивізію НКВС, три полки та одну бригаду (загальною чисельністю 5 285 осіб); у Рівненську – одну стрілецьку дивізію та чотири бригади (8 754 особи); у Львівську – чотири бригади та один кавалерійський полк (6 525 осіб); у Тернопільську – три бригади (3 057 осіб); у Станіславську – одну бригаду (1 328 осіб); у Чернівецьку – дві бригади (1 355 осіб). Окрім того, до боротьби з українським визвольним рухом залучили танковий батальйон 2-ї мотострілецької дивізії (чисельністю 163 особи, до складу якого входило 22 танки). Прибули також п'ять бронепоездів (№ 46 – у Рівне, № 73 – у Кам'янку Струмилу, № 26 – у Станіслав (275 бійців), № 27 – у Ходорів (275 бійців), № 42 – у Львів, № 45 – у Тернопіль, № 73 червонознаменний відділ БЕПО – у Судову Вишню-Медику (275 бійців), 24 окремі бронепоезди у м. Стрий-Дрогобиць (275 бійців) з особовим складом 7 700 осіб [3, 177; 4, 496–497]. У західні області УРСР 25 березня 1944 р. додатково передислювали п'ять бригад внутрішніх військ, передали 250 машин, 100 танків, 50 бронемашин, 85 радіостанцій [59, 170].

В Українському окрузі (УО) ВВ НКВС, створеного у лютому 1943 р., до червня 1944 р. діяли 9, 10 стрілецькі дивізії (сд, триполкового складу), 17, 20, 21, 24 мсбр, 18;

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

кавалерійський полк ВВ. Уже на 9 жовтня 1944 р. у західних областях УРСР дислокувалися 26 304 бійців ВВ (9 сд, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25 мсбр, 18 кавалерійський полк) [5, 310]. Окремо залучали війська для охорони залізничних сполучень від диверсій [5, 311].

13 травня 1946 р. новопризначений міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов розглянув план організаційних заходів посилення боротьби з підпіллям ОУН у західних областях УРСР. У рамках його виконання відрядили оперативні групи працівників центрального репресивного апарату та Головних управлінь прикордонних і внутрішніх військ МВС: у Дрогобицьку область на чолі з уповноваженим МВС СРСР генерал-майором Калініним, у Станіславську – генерал-лейтенантом Бурмаком. Прикомандировані повинні були контролювати і спільно з начальниками обласних управлінь МВС розробити ефективний план знищення українського визвольного руху [3, 275]. Території Житомирської, Рівненської, Кам'янець-Подільської, Волинської, Львівської, Тернопільської, Дрогобицької, Чернівецької, Закарпатської областей блокували війська Прикарпатського, Львівського військових округів, а також паралельно Українського і Закарпатського прикордонних округів та Українського округу внутрішніх військ [53, 244]. Зокрема, 19 серпня 1944 р. було створено Прикарпатський прикордонний округ, який базувався на території Дрогобицької, Станіславської, Чернівецької областей. Штаб розташовувався у м. Станіслав. 12 вересня 1945 р. Прикарпатський прикордонний округ перейменовано в Закарпатський прикордонний округ, кілька прикордонних загонів покинули Дрогобицьку і Станіславську область і перейшли на Закарпаття, що зумовлювалося офіційним включенням Закарпаття у склад УРСР.

З метою ефективної боротьби у липні 1945 р. створили Прикарпатський військовий округ, який охоплював Станіславську, Тернопільську, Чернівецьку, Вінницьку, Закарпатську області. Штаб округу дислокувався у м. Чернівці (очолив генерал А. Єрьоменко, а начальником політвідділу став генерал-майор Л. Брежнев). До його складу входили з'єднання 4-го Українського фронту, зокрема, 38-ма армія генерала К. Москаленка і 18-та армія генерала А. Гастиловича [63, 5–7]. У травні 1944 р. організовано Львівський військовий округ із штабом у м. Рівне (з липня – у м. Львів), що охоплював Волинську, Дрогобицьку, Львівську, Рівненську та Житомирську області. Очолив його генерал-полковник М. Пухов. На території округу дислокувалися 1 гвардійська, 13, 5, 27, 4, гвардійська танкова армії, одна військово-повітряна армія, артилерійські бригади у Золочеві та Яворові, у складі ПрикВО – з'єднання колишнього 4 Українського фронту, зокрема, 38 та 18 армії [61, 384–385]. Після закінчення війни до складу Львівського військового округу увійшла значна частина 1-го Українського фронту. Серед них – 1-ша гвардійська армія генерала А. Гречка, 13-та армія генерала М. Пухова (25 000 бійців), 52-га генерала К. Коротеєва (28 000 бійців), 27-ма генерала С. Трофимовича, 4-та гвардійська танкова генерала Д. Лелюшенка, військово-повітряна армія, артилерійські бригади. 3 травня 1946 р. обидва округи з'єднано в один Прикарпатський округ зі штабом у Львові під командуванням генерала армії А. Єрьоменка [63, 8]. Крім того, 52-а армія генерал-полковника К. Коротеєва розквартирувала 1 101 гарнізон в Дрогобицькій, Львівській і частково Кам'янець-Подільській областях. Їх силами (близько 28 000 бійців) з 15 січня по 11 лютого 1946 р. було знищено 227 формувань УПА [51, 13; 46, 8]. Проте в окремих регіонах концентрація військово-чекістських сил була колосальною, а укомплектованість значно переважала інші. Наприклад, сам Т. Строкач визнавав, що подна зі західних областей УРСР не мала таких потужних націоналістичних сил, як Станіславська. Чисельність внутрішніх військ на території Станіславської області в 1 – 2 рази, а по відношенню до деяких областей навіть втричі переважала інші. У кількісному від-

ношенні органи НКВС краще були укомплектовані в Станіславській області, ніж в інших областях: кілька сотень осіб були прикомандировані для боротьби з підпіллям. Незважаючи на це, особисто М. Хрущов практично на кожній нараді говорив про те, що Станіславська область у боротьбі із українським визвольним рухом пасла задніх [41, 69–70].

У західних областях УРСР станом на 10 квітня 1947 р. розташовувалися: у Дрогобицькій області частини 62 стрілецької дивізії (36 гарнізонів, 3 819 бійців); у Волинській – 227 стрілецький полк 81 стрілецької дивізії (31 гарнізон, 1 468 бійців); у Львівській – 10 та 88 сп 62 сд (36 гарнізонів, 3 194 бійців); у Рівненській – 445, 446 сп 81 сд (34 гарнізони, 3 051 бійців); у Станіславській – 141, 215, 331, 334 сп 82 сд (113 гарнізонів, 6 605 бійців); у Тернопільській – 12, 86, 450 сп 65 сд (93 гарнізони, 3 418 багнетів); у Чернівецькій – 331 сп 82 сд (10 гарнізонів, 384 бійців) [5, 311].

До 1 лютого 1951 р. відбулася зміна дислокації угруповань ВВ МДБ у регіоні – 91, 332 стрілецькі полки 62 стрілецької дивізії, 5, 6, 7 прикордонні загони. До 25 жовтня 1952 р. розміщувався 14-й загін внутрішньої охорони МДБ; у Волинській області – 227 стрілецький полк (сп) 81 стрілецької дивізії (без батальйону), 90 та 98 прикордонні загони (ПЗ); у Львівській – 10, 88 сп 62 сд, 7, 88 ПЗ; у Рівненській – 445, 446 сп 81 сд; у Станіславській – 215, 331, 333 сп 82 сд, батальйон 446 сп 81 сд, 3 окремі стрілецькі батальйони, 33 ПЗ; у Тернопільській – 86, 450 сп 65 сд, 277 сп 81 сд; у Чернівецькій – рота 331 сп 82 сд, 31, 33 ПЗ; у Закарпатській – 14, 27, 83, 87 ПЗ. Якщо врахувати, що штатна чисельність оперативних військ МДБ СРСР на той час становила 68582 одиниць 117, то на ЗУЗ було зосереджено майже третину їхнього бойового складу. Лише з припиненням існування підпілля як організованої сили скорочено й спецвійська (на 25 жовтня 1952 р. залишалися 8 загонів (полків) ВО МДБ) [5, 312].

Функцією боротьби з націоналістами були наділені й прикордонні війська НКВС-МВС (1944 – 1949), МДБ (1949 – 1953), МВС (1953 – 1957), КДБ (1957). У західних областях УРСР створено Український та Закарпатський округи Прикордонних військ. Зокрема, до Українського округу станом на 15 жовтня 1945 р. входили 2, 88, 89 (1694 бійці), 90, 93 (2 286 бійців), 98 прикордонні загони (ПЗ, силою до полку кожен), 3, 104 (1398 бійців) резервні ПЗ, резервний навчальний мотострілецький полк, 6 авіаційний полк. У Закарпатському військовому окрузі розташовувалися 14 (м. Берегово, 1 694 бійці), 27, 31 (м. Чернівці, 1 694 бійці), 33 (м. Кути, 1 398 бійці), 87 (смт. Солотвино, 1 694 бійців) ПЗ, 112 (м. Надвірна, 1 398 бійців), 172 резервний ПЗ. Упродовж грудня 1945 – 10 лютого 1946 р. військовослужбовці Українського округу ПВ здійснили 1 200 операцій, у ході яких убито й затримано 1 500 учасників руху опору, затримано 746 порушників кордону, половина з яких – члени підпілля ОУН. У 1947 – 1953 рр. ПВ в Україні знешкодили 688 учасників збройних формувань ОУН та 35 агентів іноземних розвідок [5, 329].

До 1 січня 1945 р. загальна чисельність військ НКВС становила 833 000 бійців. Станом на 1 січня 1946 р. кількість внутрішніх військ складала 121 299 бійців. Структура змінилася, оскільки усі завдання виконувало Головне управління внутрішніх військ. Воно координувало дії трьох місцевих Управлінь внутрішніх військ: Білоруське, Прибалтійське, Українське, чотири Управління військ охорони тилів груп ЧА, тринадцять дивізій, сімдесят два полки, дванадцять окремих батальйонів і дев'ять дивізіонів спеціального призначення. Впродовж 1944 р. війська охорони тилу, які склалися з прикордонних відділів, вели особливо інтенсивну боротьбу з повстанцями. Наказом Ради міністрів СРСР №2398-1019сс від 30 жовтня 1946 р. загальна кількість військ НКВС зменшилася до 100 000 бійців. Наказом МВС №001080 від 7 грудня 1946 р. чисель-

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

ність ВВ МВС складала 69 767 бійців. Перепідпорядкування ВВ МВС у МДБ змінило чисельність на 71 322 бійців [62, 174]. У зв'язку з подальшими змінами чисельність ВВ в УРСР скоротилася з 34 865 (8 бригад, 5 полків) до 22 907 вояків (чотири дивізії чотириполкового складу, мотострілецький і кавалерійський полки). Сюди ж у довгостроковій відрядженні перекидали підрозділи елітної Особливої дивізії ім. Дзержинського з Москви [5, 311]. Крім цього, для боротьби з визвольним рухом, дислокувалися (жовтень 1944 р.) відділи ВВ НКВС: Станіславська область – 17 і 19 стрілкова бригада (штаббриг дислокувався у м. Станіслав 48 офіцерів, 12 сержантів, 21 рядового складу, всього 81 особа; ОББО дислокувався у м. Станіслав 38/91/225/354; 190 окремих стрілкових батальйонів (осб.) у м. Галич 54/132/192/378; 191 осб. у м. Калущ 42/120/353/515; 193 осб. у м. Рогатин; всього військ по області 182/355/701/1328) 256 стрілкового полку ВВ НКВС; Чернівецька область – 192 окремих стрілкових батальйонів (дислокувався у м. Коломия: 54 офіцерів, 151 сержант, 256 рядового складу, всього 461 особа) 19 бригади, 237 (дислокувався у м. Чернівці: 36/61/129/226; 1 рота дислокувалася у с. Таутра 4/19/37/60; 2 ср. дислокувалася у с. Буда-Маре 5/22/46/73; 3 ср. с. Костивці 7/23/79/109) і 240 (дислокувався у м. Вашківці 42/90/173/305; 2 ср. с. Майдан-Луковець 8/32/62/102; 1 ср. с. Миле 1/1/17/19; всього військ по області 157/399/799/1355) окремих стрілкових батальйонів 23 бригади ВВ НКВС [60, 433; 2, 481–482; 24, 175]; Дрогобицька область – 210-й окремий стрілецький батальйон 17-ої стрілецької бригади внутрішніх військ НКВС чисельністю 570 осіб (58 офіцерів, 157 сержантів, 355 рядових) (командир – кап. Скотніков), прибув 15 вересня 1944 р. [3, 264; 66, 364; 61, 340; 62, 196]. До боротьби з УПА залучалися також частини НКВС охорони залізничних доріг, зокрема з 32-ї дивізії: 154 стр.полк у Станіславі (2 149 бійців, командир підполковник П. І. Маркін), 2 стр.батальйон (м. Коломия, 351 боєць), 3 стр.батальйон (м. Делятин, 398 бійців), 4 стр. батальйон (м. Станіслав, 392 бійці), 5 стр.батальйон (м. Ходорів, 376 бійців); 330 стр. батальйон (м. Стрий, 2 034 бійці, командир підполковник А. М. Буньченко), 1 стр.батальйон (м. Стрий, 453 бійці), 2 стр. (м. Лавочне, 385 бійців), 3 стр. (м. Самбір, 458 бійці), 4 стр. (м. Турка, 474 бійців) батальйони, які звичайно дислокувалися на вузлових і більш-менш великих станціях (Красне), Делятин, Здолбунів, Ходорів, Ковель, Коломия, Станіслав, Стрий, Чортків та ін. Безпосереднє керівництво боротьбою з українськими націоналістами у Карпатському краї поклали на В. Рясного (у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській, Чернівецькій областях). У його підпорядкуванні перебували 17 стрілецька бригада, а також батальйони 18, 19, 23, 24 та 25 бригад НКВС, 18 кінний полк (загалом 16 000 бійців) [3, 263–264]. 2 рота чисельністю 101 особа (командир – ст.лейт. Самойленко) прибула 20 січня 1945 р. і дислокувалася у Жидачеві [62, 196]. Всього у батальйоні – 570 бійців (58, 157 сержанти, 355 рядові) [4, 196]. Відповідно до наказу НКВС–НКДБ від 19 жовтня 1944 р., у Дрогобицьку область направлявся 173-й окремий стрілецький батальйон із Краснодару чисельністю 517 осіб [430, 482]. У лютому 1945 р. чисельність 17 стрілецької бригади на території Дрогобицької області дещо змінилася: 210 окремих стрілецьких батальйонів – 570 бійців (58 офіцерів, 157 сержантів, 355 рядових), 173 окремих стрілецьких батальйонів – 479 осіб (45 офіцерів, 142 сержанти, 292 рядових) [4, 482; 62, 196]. У лютому 1945 р. на території Станіславської області розміщувалися підрозділи 19 стрілецької бригади, окремих батальйонів бойового забезпечення (м. Бурштин) 450 бійців (97 офіцерів, 112 сержантів, 241 рядових), 190 окремих стрілецьких батальйонів (м. Галич) 473 бійці (59 офіцерів, 153 сержантів, 261 рядових), 191 окремий стрілецький батальйон (Войнилів), 434 бійці (56 офіцерів, 143 сержантів, 235 рядових), 192 окремий стрілецький батальйон (Букашевичі) 457 бійців

(57 офіцерів, 149 сержантів, 251 рядових), 193 окремих стрілецьких батальйонів (Рога-тин) 441 бійців (69 офіцерів, 127 сержантів, 245 рядових), 237 окремих стрілецьких батальйонів (м. Чернівці) 527 бійців (53 офіцерів, 146 сержантів, 328 рядових), 240 окремих стрілецьких батальйонів (Вижниця) 550 бійців (57 офіцерів, 155 сержантів, 338 рядових) [62, 198].

Крім того, після реорганізації 1945 р. у Дрогобичі дислокувався 145-й стрілецький полк 62-ї стрілецької дивізії чисельністю 1 550 осіб, у Ходорові – 332-й стрілецький полк 62-ї стрілецької дивізії у кількості 1 550 осіб. Усього в області дислокувалося 3 100 бійців внутрішніх військ Українського округу. У Станіславській області дислокувалися керівництво 82 стрілецької дивізії (360 осіб), у м. Станіслав 333 стрілецький полк чисельністю 1 550 осіб, смт. Болахів – 215 стрілецький полк 1 550 бійців, м. Коломия – 448 стрілецький полк 1 550 осіб. Всього по Станіславській області – 5 010 бійців [62, 205]. Цього вважалося недостатньо. Тому В. Рясний 10 грудня 1944 р. вивів дві прикордонні комендатури з кордону та розташував їх у районних центрах чисельністю до роти. Цей захід на 70 % вирішив питання недостачі військ, дав можливість прикрити південну частину Станіславської області [70, 260–261]. Вказані вище підрозділи відзначалися значною ефективністю. Так, бійці 19 стрілецької бригади впродовж 1945 р. вбили 2 856 націоналістів, 9 678 захопили, 3 920 затримали за допомогу підпіллю, 14 456 здалися добровільно, разом 30 910 осіб, крім цього виселили 571 родину членів підпілля [62, 206]. При цьому проведено 1 423 операції, з яких 183 із бойовими сутичками: 42 вбито, 66 поранено [62, 208].

Часто відбувалася ротація: переміщувалися військові підрозділи, з'єднання. Це обумовлювалося як необхідністю перепочинку, так і доцільністю використання того чи іншого підрозділу на певній території в областях Карпатського краю. Так, предислокували 13, 14 і 87 прикордонні відділи округу на територію Закарпатської області. Натомість у м. Надвірна у липні 1945 р. замість 87 прикордонного відділу направили для боротьби із підпіллям 112 прикордонний відділ, якому дали вказівки проводити спільні заходи, пов'язуючи їх із територіальними органами НКВС і НКДБ [7, 333; 9, 31–33]. 19 листопада 1945 р. військам 38 Армії у м. Станіслав поставлено завдання при взаємодії із військами НКВС і органами НКВС і НКДБ ліквідувати на території дислокації військ (Станіславська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська) націоналістичні відділи [77, 21–30].

До 1 листопада 1945 р. створено рухливі відділи у складі двох бронетранспортерів і двох вантажних машин із мотопіхотою чисельністю 50 – 60 осіб (рота, яка мала у складі 3 групи по 2 осіб) у містах Станіслав, Чортків, Коломия, Чернівці, Тернопіль, Калуш. При кожному відділі були представники контррозвідки «СМЕРШ», скеровані сюди за вказівкою начальника контррозвідки «СМЕРШ» округу. Командирами відділів призначали командирів батальйонів у званні майор – підполковник; командирами груп – командирів рот [9, 50]. На озброєнні відділи мали: два 82 мм міномети один кулемет, один станковий, два ручних кулемети, автомати, гвинтівки, гранати, сигнальні ракети [9, 50зв.]. Для зв'язку відділів із штабами дивізії організували радіозв'язок за допомогою рацій. Усіх затриманих підпільників здавали у райвідділи НКВС. При виявленні відділів повстанців їх переслідували до повного знищення [9, 51]. Таким чином, у районах (жовтень – листопад 1945 р.) Станіславської і Тернопільської областей створили близько 100 рухомих відділів і груп, які виловлювали та ліквідували групи [56, 512]. Рухливі відділи встановлювали зв'язок із місцевими органами НКВС і НКДБ. Завдання рухомих відділів – переслідувати виявлену групу до повного її знищення (листопад

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

1945 р.). Водночас здійснювали оперативно-бойову діяльність ВВ НКВС Українського округу (за період 20 липня – 30 серпня 1945 р.), розставили 623 гарнізони у всіх західних областях УРСР, перед кожним поставили конкретні завдання по ліквідації певних груп, боївок, які перебували на обліку органів НКВС, НКДБ і штабів військ. Для ліквідації більш значних відділів, що діяли в різних районах, створено рейдуючі, рухливі відділи (силою до однієї стрілкової роти, всього таких відділів сформували 46). Від начальників гарнізонів вимагалось щоденно, безперервно, вдень і вночі здійснювати пошук груп, боївок, одиниць та широко застосовувати всі форми, методи боротьби з підпіллям. Пошуки відбувалися шляхом прочісування населених пунктів, лісових масивів, інших схованок, закладення засідок, секретів; несподівано оточувались населені пункти з метою вилучення підпільників, які переховувалися, застосовувалась демонстративний відхід із населених пунктів з несподіваним поверненням військових груп тощо. Широко розгорнулися операції в нічний час [71, 764].

Для цього залучили значні військові сили [75, 1–2]. Зокрема, на територію Західної України за підрахунками підпілля було кинуте 585 000 солдатів прикордонних військ і дивізій ВВ НКВС. Радянські документи засвідчують, що на території західних областей у січні-квітні 1946 р. було розміщено понад 3 500 гарнізонів регулярних військ, не рахуючи завжди присутніх військ НКВС, а також 3 593 винищувальних батальйонів [73, 514]. Зокрема, лише силами Прикарпатського ВО було виставлено 894 гарнізони: з них 342 у Станіславській області, 464 у Тернопільській і 88 у Чернівецькій. Водночас від військ НКВС виставили 105 гарнізонів у Станіславській області, 129 у Львівській, 40 у Рівненській, 56 у Волинській, 53 у Дрогобицькій, 43 у Тернопільській [76, 16–18, 23–24].

5 січня 1946 р. командувач військ Львівського військового округу генерал-полковник Попов, член військової ради округу, генерал-майор Батраков, начальник штабу округу, генерал-майор Городецький видали наказ №001 про прикриття посиленими військами (артилерією, танками, мінометами, механізованими частинами, літаками) виборчих дільниць. Для охорони 595 дільниць виділили 6 140 військовиків, крім прикордонників і військ НКВД. 30 січня 1946 р. їм подали ще додатковий список 64 сіл з вимогою забезпечити охорону силами 52 армії [38, 883; 47, 48–49, 74–80, 81–100, 102–116]. В інструкції щодо охорони виборчої дільниці зазначено: «...Ніяка перевага сил противника і ніякі втрати не дають право начальнику гарнізону перепинити бій і почати відхід... до останнього патрона. Закінчилися патрони – бий штиком і прикладом» [38, 883; 47, 48–49, 74–80, 81–100, 102–116].

Такими потужними з'єднаннями практично вдалося заблокувати всі населені пункти та закрити доступ до них підпільників. В інформації Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У про здійснені заходи стосовно посилення боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН та підготовки виборів до Верховної Ради СРСР на території області від 15 січня 1946 р. стверджується: «...З метою посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами і забезпечення підготовки виборів до Верховної Ради СРСР до 10/1-1946 року командуванням 38 Армії і внутрішніх військ НКВС були поставлені в 564 селах і райцентрах області військові гарнізони в 20 – 30 осіб. ...Відмобілізовані і командировані в райони і села області 420 осіб обласного партійно-радянського і комсомольського активу для проведення масової політичної роботи на виборчих ділянках» [28, 79; 72, 29–32].

Відповідно до вказівок командування військ Прикарпатського військового округу політвідділу 38 армії щодо роз'яснення особовому складу особливості завдань,

пов'язаних із проведенням виборів до Верховної ради СРСР на території західних областей УРСР та ліквідацією формувань УПА у Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях (від 9 січня 1946 р.), гарнізони повинні були розміщуватися компактно в окремих від місцевого населення приміщеннях. При цьому приміщення повинні були відводитися за вказівками райвиконкомів і за згодою райвідділів НКВС [72, 70–72]. Щоправда, ситуація виглядала зовсім інакше: розквартировуючись у населених пунктах, гарнізони вибирали найкращі будинки, з яких виганяли мешканців [42, 7–9]. Через недостатнє матеріальне забезпечення гарнізонів їхнє утримання лягало передусім на плечі селянства, яке змушене було забезпечувати бійців харчами та поставляти сіно для фуражу. Однак, збіднілі за час війни селяни самі ледве зводили кінці з кінцями і часто не виконували накладених на них контингентів, що штовхало гарнизонників на шлях крадіжок і мародерства. Обов'язковим елементом у проведенні виборів були обшуки, пограбування і руйнування. Зокрема, на нараді у Станіславську говорилося, що під час операцій із виселення військовики «...мило, пачку сірників тянуть, на самогон кидаються...» [40, 65]. У підпільному звіті провідника Долинського окружного проводу ОУН про підготовку та хід виборів до Верховної Ради СРСР зазначено: «...Гарнізони прохарчувалися в дуже мінімальній кількості з військових магазинів. Харчі переважно добирали з сіл. Харчі здобували дорогою збірок, при допомозі сільради, але що населення не давало, забирали большевики харчі дорогою грабунків» [35, 138 – 145; 42, 7–9].

З приходом у західну Україну військових частин для забезпечення виборчого процесу розпочалися масові пограбування церков, монастирів, музеїв, архівів: «...При виїзді на операції проти банд націоналістів бійці винищувального батальйону, а також окремі бійці і офіцери органів НКВС та НКДБ, часто за присутності партійних і радянських керівників районів, начальників райвідділів НКВС і НКДБ, не розібравшись, підпалюють будинки, конфіскують майно, убивають без суду окремих громадян, які зовсім не належать до бандитів» [54, 35]. В окремих районах зловживання набирали таких масштабів, що навіть місцева адміністрація висловлювала свій протест [74, 24–26].

Військове командування визнавало факти порушень і навіть намагалося з ними боротися, проте з огляду на розпорошеність військ по території ці дії були малоефективними. Зокрема, начальник Політичного управління Прикарпатського воєнного округу, генерал-майор Л. Брежнев доповідав у ЦК КП(б)У про низку фактів грабежів, мародерств [77, 21–30]. Випадки покарань злочинців з числа військових були рідше винятком. Переважно влада закривала очі на подібні випадки, огульно трактуючи західних українців як антирадянський елемент, стосовно якого необов'язково дотримуватися принципів соціалістичної законності.

Ситуація з силами репресивно-карального апарату у Карпатському краї станом на 1 жовтня 1945 р. характеризувалася у Дрогобицькій області наступним чином: дислокація внутрішніх військ НКВС – 25 сбр, 379 сп, прикордонних військ НКВС – 93 і 104 пв; конвойних військ не було, військ НКВС по охороні з.д. – 1 батальйон 10 з.д., війська НКВС по охороні промислових підприємств 1 батальйон 341 полку, 28 винищувальних батальйонів (у них 650 учасників), 51 група сприяння (в них 350 учасників) [25, 36]. Відповідно у Станіславській області: внутрішніх військ НКВС 19, 25 бригади і 256 полк, прикордонних військ НКВС – 33 прикордонний відділ, конвойних військ – не було, військ НКВС по охороні з.д. – 54 полк, військ НКВС по охороні промислових підприємств – рота 341 полку, 36 винищувальних батальйонів (в них 1 821 учасників), 402 груп сприяння (в них 4 458 учасників) [25, 55]; у Чернівецькій: внутрішніх військ

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

НКВС – 4 роти 19 сбр, прикордонних військ НКВС – 1 ПВ, конвойних військ НКВС – 1 рота, військ НКВС по охороні з.д. – 1 рота, військ НКВС по охороні промислових підприємств – не було, 14 винищувальних батальйонів (в них 2 021 учасників), 298 груп сприяння (2 914 учасників) [25, 67]. Штаб 341 стрілкового полку НКВС розташовувався у м. Борислав (командир полку, підполковник Потугін, загинув у бою з повстанцями 10.1945 р.). Основним завданням полку була охорона Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну, Стрийського газового родовища і нафтопромислів на Станіславщині (с. Ріпне). У грудні 1945 р. цей полк було розформовано і на його базі створено 130 стрілковий полк НКВС-МВС по охороні важливих підприємств.

Деяко змінилася дислокація підрозділів репресивно-карального апарату на території Станіславської області. Станом на 1 жовтня 1946 р. тут дислокувалися: 65 сд ВВ МВС (Надвірна – Збараж) у складі 91 сп, 450 сп, один батальйон 331 сп і декілька дрібних підрозділів 141 сп, загальною чисельністю 2 971 бійців (50 гарнізонів), 82 сд ВВ МВС (Станіслав) у складі 128 сп, 215 сп, 333 сп, 448 сп загальною чисельністю 5 641 бійців (119 гарнізонів). Таким чином, разом розташовувалися 169 гарнізонів з 8 612 бійцями. Часткова ротація та збільшення чисельності відбувалися в наступних місяцях. Уже на 1 грудня 1946 р. розташовувалися 65 сд у складі 91 сп, 450 сп, один батальйон 331 сп і 2 батальйона 141 ГСП загальною чисельністю 3 771 бійців (виставлено 65 гарнізонів), 82 сд у складі 128 сп, 215 сп, 333 сп, 448 сп загальною чисельністю 5 627 бійців (виставлено 111 гарнізонів). Всього 176 гарнізонів, в них – 9 398 бійців [10, 246–247].

На території Станіславської області станом на 10 квітня 1947 р. дислокувалися чотири полки 82 сд ВВ МДБ: 141 сп – 2 071 солдат і офіцерів (виставлено 30 гарнізонів, а також відповідно 215 сп – 1 683/31, 331 сп – 1 261/21, 333 сп – 1 590/31). Загалом 6 605 солдат і офіцерів, що дозволило виставити 113 гарнізонів [12, 14].

У боротьбі проти підпілля на території Карпатського краю активну участь приймали інші частини НКВС, зокрема, прикордонні. Так, до вересня 1945 р. штаб 13 прикордонного загону розташовувався у м. Борислав Дрогобицької області, а 14 прикордонного загону в м. Болахів Станіславської області. Саме ці загоони вибули на Закарпаття. У березні–квітні 1946 р. дислокація була наступною: 3-й резервний прикордонний загін перебував у м. Самбір (1 398 бійців), 89-й прикордонний загін – у м. Мостиська (1 694), 93-й прикордонний загін – у м. Добромиль (2 286), 104-й прикордонний відділ (штаб у м. Турка) [46, 13]. На Станіславщині у лютому – березні 1945 р. масштабно залучали 14, 27, 87, 33, 31 прикордонні загоони, 256 і 264 конвойні полки НКВС [79, 79–82]. До боротьби залучалися також частини НКВС із охорони залізних доріг (частини 32-ї дивізії). У 1951 р. ВВ МДБ було перейменовано у Внутрішню охорону, їхні дивізії поділялися на загоони (полки), дивізії (батальйони), команди (роты) та взводи. Переважно загін ВО мав штаб, спецпідрозділи, три дивізії, кулеметну команду та резервну групу [5, 312]. Зокрема, внутрішні та прикордонні війська МДБ у західних областях УРСР дислокувалися станом на 1 лютого 1951 р. у наступних областях: Львівській – управління дивізії із спецпідрозділами 404 бійці, 10 стрілковий полк (1 500 бійців), 88 стрілковий полк (1 158 бійців) (разом 3 062); Дрогобицькій – 91 стрілковий полк (1 634 бійці), 40 загін (1 458), 1 стрілецький батальйон (сб) 88 стрілецького полку (сп) без 2 стрілецької роти (2 ср) (246 бійців), 5 ср 450 сп (106 бійців), 4 і 5 ср 446 сп (207 бійців) (разом 3 651); Тернопільській – 450 сп (без 5 стр.роти) (1 295 бійці); Рівненській – 446 стрілковий полк (без 1 сб) (1 244 бійця), 3 сб 13 МСП (320) (разом 1 564); Волинській – штаб 1 сб 446 сп із 6 стр ротою (144 бійці), 3 сб 8 МСП (350) (разом 494); Станіславській – управління 82 сд (302 бійці), 215 стрілецький полк (1 341), 331 стрілецький полк

(1 338), 333 стрілецький полк (1 352), 1 МСП (1 890) (разом 6 223). Загальна чисельність – 14 994 бійці [34, 158–159, 358].

Український округ ВВ МДБ (лютий 1950 р.) очолював генерал-майор Фадєєв. У його складі були управління (207 штатних одиниць), рота зв'язку (159), школа сержантського складу службового собаководства (314), 290 окремих мотострілецький полк. У розпорядженні були 1 129 вантажних та 19 санітарних автомашин. При цьому відзначався некомплект, який становив 3 380 бійців (14,5 %). Стрілецька дивізія охоплювала управління та спецпідрозділи (зв'язку, саперні тощо, 395 штатних одиниць), чотири полки (1 450 осіб, у т.ч. 140 офіцерів) [5, 312].

Дислокація, чисельність частин і підрозділів внутрішньої охорони МДБ Українського округу зазнала часткових змін. Так, на 15 серпня 1951 р. ситуація склалася така: у Волинській області дислокувалися внутрішні війська 277 сп (без одного батальйону) 81 сд, прикордонні відділи 90 і 98 ПО Українського округу; у Дрогобицькій – внутрішні війська 91 сп і 332 сп 62 сд, прикордонні відділи 5, 6 і 7 ПО Українського округу; у Львівській – внутрішні війська 88 сп, 10 сп і 4 сп 62 сд, прикордонні відділи 7 і 88 ПО Українського округу; у Рівненській – внутрішні війська 445 сп і 446 сп (без одного батальйону) 81 сд, прикордонні відділи не дислокуються; у Станіславській – внутрішні війська 215 сп, 331 сп і 333 сп 82 сд, 3 ОСБ і 1 батальйон 446 сп 81 сд, прикордонні відділи комендантура 33 ПО Закарпатського округу; у Тернопільській – внутрішні війська 86 сп і 450 сп 65 сд, 1 бат. 277 сп 81 сд, прикордонні відділи не дислокувалися; у Чернівецькій – внутрішні війська 1 сп 331 сп 82 сд, прикордонні відділи 31, 33 ПО Закарпатського округу; у Закарпатській – внутрішні війська не дислокувалися; прикордонні відділи 14, 27, 33 і 87 ПО Закарпатського округу [34, 160, 360].

Крім цього, для охорони найбільш важливих об'єктів нафтової і газової промисловості у Дрогобицькій і Станіславській областях розміщували додаткові сили [55, 269]. Окремо слід відзначити, що в районах Станіславської і Дрогобицької областей, де були підприємства, об'єкти лісового господарства, додатково дислокувалося ВВ МДБ (15 листопада 1949 р.). Частина гарнізонів безпосередньо охороняла підприємства тресту, а саме: 1. Вигодський, Долинський, Рожнятівський, Надвірнянський, Жабівський, Яремчанський райони дислокувалися 1, 3, 5, 7, 8 стр.рота 215 сп, 4 сп 331 сп 82 сд ВВ МДБ. Водночас ці війська залучалися до проведення чекістсько-військових операцій по ліквідації оунівського підпілля і одночасно охороняли підприємства «Станіславліспрому». Об'єкти лісового господарства забезпечувалися відомчою пожежно-сторожовою охороною, кількість якої складала 335 осіб (при штаті 425 осіб). Ця охорона у своїй більшості укомплектовувалася місцевими мешканцями і була озброєна гвинтівками іноземного зразку, практично до боротьби не залучалася [16, 60–61, 69–70; 32, 103–104].

Водночас із 1944 р. на території Дрогобицької і Станіславської областей розташовувалася 32 дивізія військ НКВС-МВС по охороні залізниць (командир дивізії полковник Феодосій Ліпецький). Загалом дивізія налічувала 4 полки, з них 154 стрілковий полк базувався у Станіславській області і 330 стрілковий полк у Дрогобицькій області. Окремі підрозділи внутрішніх військ залучались для проведення великих операцій із території РФСРР і БРСР, які відправлялися у кількомісячні відрядження до західних областей УРСР.

До боротьби з українським визвольним рухом активно залучали міліцію, яка боролася проти визвольного руху у Карпатському краї ОУН протягом усього часу. Дільничних міліціонерів на теренах Дрогобищини за штатом (станом на 18 червня 1945 р.) передбачалося 339 осіб (271 уповноважених дільничних сільської місцевості, 68 міської),

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

реально ж тут перебували 304 особи. Водночас структура міліції мала достатньо розгалужені додаткові структури, що мало сприяти успішній діяльності. На своїх дільницях відділи міліції мали 180 груп охорони громадського порядку (в яких налічувалась 1 271 особа), а також 11 616 «десятихатників», 2 291 «довірена» особа (тільки від цих осіб у 1945 р. отримали 1 547 повідомлень, з яких підтвердилося 987 осіб) [44, 156]. Відповідно станом на 1 червня 1949 р. у західних областях УРСР підібрали та призначили 3 331 дільничного уповноваженого міліції (них 2 225 осіб (68%) із місцевого населення). За партійним складом 295 із них були членами партії (9%), 1 222 – комсомольцями (35%) і решта 1 814 (56%) – безпартійними. Кількість ГОГП у західних областях було доведено до 6 437 у складі 86 527 осіб [2, 16]. У лютому 1949 р. згідно рішення ЦК ВКП(б) «Про введення дільничних уповноважених міліції у кожній сільраді західних областей і Закарпатській області» відповідно уже в квітні 3 231 особа отримала посаду, або 97 від додаткового штату працівників міліції, з яких 2 180 були місцевим мешканцями, 50% пройшли службу в Радянській армії [5, 266].

У лютому 1949 р. на посади дільничних уповноважених міліції підлягали відбору: 522 осіб у Волинській, 392 у Дрогобицькій, 330 у Закарпатській, 410 у Львівській, 516 у Рівненській, 330 у Станіславській, 641 у Тернопільській, 190 у Чернівецькій [55, 355; 65, 129–131]. При цьому дільничні мали постійно перебувати у селах і вести безперервну боротьбу із українським визвольним рухом та зміцнювати радянську владу. Саме тому спецоргани турбувало, що із 273 слідчих уповноважених міліції, обслуговуючих села, тільки 148 чоловік постійно жили в селах, а 125 чоловік проживали в райцентрах та обслуговували закріплені за ними села шляхом періодичних виїздів із райцентрів. Наголошувалося на необхідності всім уповноваженим жити в селах, які вони обслуговували. Тільки 108 слідчих уповноважених мали службові приміщення в селах [49, 111].

Незважаючи на цілу низку проблем, діяльність органів міліції відзначалася значними успіхами. Так, за 11 місяців 1952 р. дільничними уповноваженими, постовими міліції і патрулями у Дрогобицькій області було проведено 8 165 засідок, понад 3 720 прочісувань. У свою чергу, 11 місяців 1953 р. дали наступні результати: 7 576 засідок, 2 170 прочісувань [43, 24]. Водночас існувало недоукомплектування. На 5 березня 1950 р. згідно штатного розпису Станіславської області передбачалося 772 дільничних уповноважених міліції, за списком було 692 осіб, тобто потрібно було ще залучити 80 осіб. Брак кадрів зумовлювався значними втратами при зіткненнях із підпільниками. Так, тільки в 1949 р. загинуло 39 дільничних уповноважених, а в січні-лютому 1950 р. – 7; 10 осіб звільнилися по інвалідності. Крім того, за 1949 р., січень і лютий 1950 р. звільнено по різних причинах із органів міліції 109 осіб, підвищено за посадою 19 осіб і понижено по посаді 23 особи [39, 184]. У Дрогобицькій області на 672 сільських рад за штатом, станом на квітень 1947 р., передбачалося 270 чоловік дільничних міліціонерів (на 3 – 4 сільради один дільничний міліціонер). Поставлено мету довести кількість дільничних міліціонерів хоча б до одного на два села [48, 33].

Для викриття, розробки, ліквідації оунівського підпілля і діючих відділів УПА, які переховувалися, УНКВС Станіславської області створили 5 оперативних секторів зі співробітників УНКВС і міліції, яких скерували в найбільш уражені підпільниками райони області [18, 8]. У кожному районі організовувалися оперативні групи, які своїм завданням мали розробку і ліквідацію того чи іншого проводу, боївки тощо [22, 66]. На території Станіславської області у внутрішніх військах НКВС провели закріплення військових підрозділів на чолі з командирами і оперативним складом УНКВС за група-

ми, на яких поклали обов'язки по боротьбі та ліквідації. Так, планом передбачалося: 19 бригада повинна вести боротьбу у зоні її дислокації із 45 групами (нараховували 975 підпільників); 25 бригада – вести боротьбу із 34 групами (941 підпільник); 256 полк – вести боротьбу з 13 збройними відділами (216 підпільників). Особливістю було й те, що прикордонні відділи аналогічно за відділами закріплені не були, оскільки основні сили перейшли Закарпатську область, а сили, які залишилися несли прикордонну службу, інколи проводили невеликими силами (15 – 30 осіб) операції [7, 289].

Для забезпечення виборів до ВР СРСР, а паралельно й для забезпечення ліквідації українського визвольного руху, командування Прикарпатського військового округу у лютому 1946 р. створило 894 гарнізони (у середньому сюди входило 20 бійців, озброєних станковими, ручними кулеметами, автоматами та гвинтівками): 342 у Станіславській області, 464 у Тернопільській, 88 у Чернівецькій. Додатково були організовані 70 маневрених загонів (чисельністю до 100 бійців) на бронетранспортерах і бронемашинах [77, 21–30]. Більше того, виборчий процес забезпечували спеціально передислоковані дивізії Київського і Одеського військових округів [81, 9].

У 1946 р. продовжувалася тенденція до збільшення чисельності розквартированих гарнізонів. Так, у цей час на Станіславщині дислокувалися 616 військових гарнізонів, які охоплювали майже усі села області. Водночас тут було 2 000 бійців оперативного резерву, 120 оперативних працівників МВС зі східних областей УРСР, 65 і 82 дивізії МВС, які провели 6 728 операцій і засідок, результатом яких стала загибель і арешт близько 5 000 націоналістів [82, 46–72].

Упродовж жовтня 1944 р. – квітня 1945 р. УНКДБ Станіславської області було прикомандировано 83 співробітників [6, 189–191]. У 1945 р. для боротьби проти визвольного руху із східних областей УРСР в Дрогобицьку область направили 278 працівників НКВС [64, 444]. Відраження в області Карпатського краю відбувалися і в наступні роки. Перевірка стану кадрів МВС 15 березня 1949 р. виявила, що в Станіславській області працювало 1 039 осіб із місцевого населення. Суттєво бракувало працівників міліції, ЗАГУ і пожежної охорони у Станіславській області: 378 осіб, які могли бути підібрані із місцевого населення. Відзначалася серйозна ротація серед працівників органів МВС. Тільки впродовж 1945 р. із органів МВС звільнили понад 900 осіб, у тому числі: 378 у Тернопільській області, 333 у Станіславській, 199 у Рівненській [55, 232]. Упродовж 10 – 12 березня 1951 р. в Дрогобицьку область направили ще 5 осіб [78, 20, 34]. У репресивно-каральній системі складалася подібна ситуація. Так на 12 грудня 1951 р. у Дрогобицькій області на керівних посадах залишалося 127 прикомандированих співробітників УМДБ зі східних областей [17, 201–212]. В одному із підпільних документів підкреслювалося: «Всі партійці стараються знищити все, що не є більшовицьким, а росіяни – все, що не російське» [27, 19].

При цьому, проводячи ті чи інші урядові кампанії, місцеві керівники клопотали про виділення додаткових сил. Так, на час із 15 лютого по 15 квітня 1947 р. для організації боротьби із підпіллям у західні області УРСР прибуло 1 094 оперативних працівників МВ, РВ, УМДБ і МДБ УРСР (140 Тернопільській із складу РВ МДБ, 40 УМДБ, 6 МДБ УРСР, всього 186, Львівській 125/50/7/182; Станіславській 140/40/8/188; Дрогобицькій 108/35/5/143; Рівненській 120/35/5/160; Волинській 120/32/5/157; Чернівецькій 50/20/3/73; таким чином, всього 803/252/39/1 094) [11, 99].

У червні 1949 р. до УМДБ Станіславської області у розпорядження полковника Стролова командували із МДБ УРСР, УМДБ Кіровоградської, Сумської, Кременчуцької, Харківської, Вінницької, Полтавської, Чернігівської і Запорізької областей для боротьби

Гльницький В. Радянські карально-репресивні органи...

із підпіллям та ліквідації надрайонних, районних кущових проводів [14, 4–5, 13–16]. На території Станіславської області працювало (станом на вересень 1947 р.) 563 прикомандированих чекістів. Для надання допомоги у боротьбі з підпіллям до Станіславського УМДБ у 1950 р. спеціально відрядили 337 осіб, у 1951 р. – 352 [30, 406]. У свою чергу, МДБ УРСР у травні-червні 1948 р. направило у західні області УРСР 1 600 оперативних працівників зі східних областей, 120 випускників Львівської школи МДБ та 72 керівних працівників [5, 271]. У наступні роки чисельність прибулих кадрів мала тенденцію до зростання (з 1952 р. відбувалося зменшення), які в основному використовувалися для створення оперативних груп, закріплених за кожною територіальною ланкою підпілля. Для розшуку членів Проводу ОУН та крайових проводів ОУН створювалися окремі між-обласні оперативні групи [5, 277]. У Станіславське УМДБ (станом на 25.07.1950 р.) за рахунок некомплекту в інших областях УРСР перевели 30 осіб [26, 33]. За час із листопада 1949 р. по листопад 1950 р. в УМДБ Станіславської області різночасно перебувало 286 оперативних працівників у відрядженні зі східних областей УРСР (з них 113 відкомандировували) [20, 112]. В найбільш уражені підпільниками західні області УРСР, згідно рішення колегії МДБ СРСР від 20 серпня 1951 р., направлялися керівники МДБ УРСР: заст.міністра державної безпеки УРСР Поперека у Станіславську і Дрогобицьку області, заст.міністра державної безпеки Вадис у Львівську і Тернопільську області. Для надання практичної допомоги в організації агентурно-оперативної роботи по ліквідації збройних підпільників в найбільш уражені підпіллям райони командировували зі східних у західні області (серпень 1951 р.) 410 керівних працівників органів МДБ УРСР, у тому числі: 165 у Станіславську, 94 у Дрогобицьку, 55 у Львівську, 72 у Тернопільську, 24 у Рівненську. Крім того, сюди скерували 250 оперативних працівників із апарату УМДБ західних областей, 80 осіб із районів, очищених від підпілля, а також 100 працівників міліції [23, 70].

Для підняття професійних здібностей, обміну досвідом із боротьби для начальників міських і районних відділів МДБ західних областей УРСР періодично викликали на місячні навчальні збори у м. Київ. Зокрема, 17 листопада 1952 р. 9 із УМДБ Волинської області, 8 УМДБ Дрогобицької області, 3 УМДБ Закарпатської, 4 УМДБ Ізмаїльської області, 12 УМДБ Львівської, 8 УМДБ Рівненської області, 12 УМДБ Станіславської області, 12 УМДБ Тернопільської області, 2 УМДБ Чернівецької області [21, 311–316].

Станом на 1 листопада 1950 р. в УМДБ Станіславської області і його райорганах МДБ були 173 оперативних працівників, прикомандированих зі східних областей УРСР, із яких 62 перебували в тарифній відпустці і 111 оперативних працівників працювали в Управлінні і райвідділах МДБ (прикомандированих оперативних працівників) [20, 113]. Потрібно відзначити той факт, що рівень прикомандированих був низьким. Це призвело до плинності кадрів, при цьому направлялися оперативні працівники зі слабким здоров'ям, недостатньою підготовкою, морально нестійкі, схильні до порушень соціалістичної законності (інколи навіть ті, які вчинили злочини на місцях попередньої служби). Через це значна частина оперативного складу за нетривалий період відкликлася до місць попередньої роботи. Так, за шість місяців 1945 р. у Вижицькому районі Чернівецької області змінилися 4 начальники НКВС, 3 – НКДБ, 3 – голови райвиконкому, 3 – прокурори [68, 179]. Начальник відділення відділу «А» УМДБ Запорізької області майор Сидорко прибув в УМДБ Станіславської області 5 лютого, а відбув уже 15 березня 1950 р. [20, 113]. Дуже часто такі кадри не бажали здійснювати агентурно-оперативну та бойову діяльність, намагаючись якомога швидше повернутися до місць постійної служби. Траплялися навіть відносно курйозні випадки. Так, прикомандирований до Вигодського РВ МДБ начальник відділу А УМДБ по Станіславській області

майор Кузякин жодної практичної допомоги не надавав. За період відрядження (із 24 квітня по 28 червня 1947 р.), тобто за 64 дні, жодного разу не виїхав по оперативних справах у села району, весь час перебував у приміщенні райвідділу, читаючи художню літературу, та періодично виїжджав у м. Станіслав за продуктами [12, 131–132]. Водночас відзначалася серйозна плінність навіть прокурорських кадрів. Так, впродовж 1945 р. з 856 міських прокурорів західних областей УРСР змінилося 224 особи (26,2%). В окремих областях відбувалася ще більша ротація прокурорських кадрів: 64,7% у Чернівецькій області, 30,8% у Тернопільській, 30,5% у Львівській [3, 269]. Відзначалася серйозна плінність кадрів у західних областях УРСР. Лишень 1947 р. змінилося 85 начальників районних відділів МДБ (із приблизно 150 адміністративних районів), при цьому 18 з них було звільнено за порушення законності, 33 – за незадовільну роботу. Професійний рівень кадрів залишав бажати кращого: більше половини оперативного складу не мала спеціальної підготовки, понад половина начальників міських і районних апаратів не мала навіть середньої освіти, 25% – лише початкову [5, 306].

Висновки. Після вигнання німецьких окупантів збройна боротьба на території Карпатського краю не припинилася. З відновленням радянського режиму починає формуватися репресивно-каральний апарат. У ряді випадків приїжджали уже сформовані органи. Місцеве населення сприймало їх як окупантів. До цього, в першу чергу, спричинилася відверто жорстока поведінка окремих представників офіційної влади: безпідставні арешти, побиття, самовільні розстріли мирних осіб. Офіційне радянське керівництво постійно відчувало неприязне ставлення місцевого населення. Відверте сподівання радянського керівництва на швидке придушення визвольного руху було хибним: підпілля у Карпатському краї ОУН продовжувало користуватися широкою підтримкою населення, що забезпечувало йому успіх у протистоянні з радянським тоталітаризмом. Зміцнення позицій радянської влади у краї відбувалося лише завдяки діяльності репресивно-карального апарату. Радянський уряд визнав ОУН і УПА серйозним військово-політичним супротивником, концентруючи та застосовуючи у боротьбі регулярні збройні сили, залучаючи провідних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран В. Україна : новітня історія 1945–1991 / В. Баран. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
2. Безносюк О. П. Діяльність винищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944–1954 роках : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олег Петрович Безносюк; Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 16.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша / І. Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – 432 с.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. Книга друга. Документи та матеріали / І. Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – 688 с.
5. Веденєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : [монографія] / Д. Веденєв, Г. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 54 (1953). – Спр. 3. – Т. 1.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2.
9. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 4.

Гльницький В. Ралянські карально-репресивні органи...

10. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 56 (1953). – Спр. 6. – Т. 3.
11. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 57 (1953). – Спр. 1. – Т. 2.
12. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 57 (1953). – Спр. 1. – Т. 3.
13. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 1. – Т. 2.
14. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 6. – Т. 3.
15. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 3. – Т. 2.
16. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 3. – Т. 8.
17. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 61 (1953). – Спр. 2. – Т. 2.
18. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 67 (1953). – Спр. 11.
19. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 1.
20. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 12. – Т. 3.
21. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 1.
22. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 3.
23. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 5.
24. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1.
25. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 1.
26. ГДА СБУ. – Ф. 8. – Оп. 14 (1985). – Спр. 155.
27. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 29.
28. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 51.
29. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 55.
30. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56.
31. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 59.
32. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 64.
33. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 75.
34. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 91.
35. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 38.
36. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 7. – Спр. 6.
37. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 10. – Спр. 20.
38. Горбаль М. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944–1947 / М. Горбаль. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2005. – 1312 с.
39. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 1-П. – Оп. 1. – Спр. 1154.
40. ДАІФО. – Ф. 1-П. – Оп. 1. – Спр. 259.
41. ДАІФО. – Ф. 1-П. – Оп. 1. – Спр. 393.
42. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 466.
43. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 17. – Спр. 68.
44. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 56.
45. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 66.
46. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 221.
47. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 58.
48. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 8. – Спр. 261.
49. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 9. – Спр. 145.
50. Іщук О. Генерал Микола Арсеніч : життя та діяльність шефа СБ ОУН / О. Іщук, В. Огороднік. – Коломия : «Вік», 2010. – 196 с.
51. Кентій А. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.) / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.
52. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
53. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років XX століття : ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – 464 с.
54. Літопис нескореної України : Документи, матеріали, спогади. Книга 2. [підготували Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. ; авт. передмови Я. Лялька]. – Львів : Галицька видавнича спілка, 1997. – 664 с.

55. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 3 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959 [упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. – К. : Торонто : [б.в.], 2001. – 650 с.
56. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959) [упоряд. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко]. Книга перша : 1943–1945. – К. : Торонто : [б.в.], 2002. – 596 с.
57. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944–1945 рр. / С. Макарчук // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів [гол. ред. кол. Я. Ісасвич, упоряд. і відп. ред. Ю. Сливка] (Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – Львів, 2004. – С. 210–223.
58. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944 – 1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) // С. Макарчук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич : НВЦ «Каменяр», 2002. – С. 65–91.
59. Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939 – 1953 рр.) : [монографія] / Й. Е. Надольський. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – 260 с.
60. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956) / Сборник документов. – [составители : Владимирцев Н. И., Кокурин А. И.]. – М. : Объединенная редакция МВС России, 2008. – 640 с.
61. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – К. : Інститут історії України НАН України, 2005. – 496 с.
62. Пальський З. Знищення національно-визвольного підпілля внутрішніми військами НКВС на колишніх східних окраїнах II Речі Посполитої у 1944–1945 роках / Збігнев Пальський // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2005. – Збірник 4 : Боротьба народів Центрально-Східної Європи з тоталітарними режимами в XX столітті. – С. 172–210.
63. Півстоліття солдатської слави (Прикарпатський військовий округ). – Львів, 1995. – С. 5–7.
64. Поліковський М. Червона армія (війська НКВС) і Українська повстанська армія : хроніка протистояння / Микола Поліковський // Чорна книга України. Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / [упоряд. Ф. Зубанича ; передм. В. Яворівського]. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1998. – С. 439–447.
65. Реабілітовані історією. Закарпатська область. У двох книгах. [ред.кол. Різак І. М., заст. гол. Довганич О. Д., секретар Хланта О. В. та інші]. – Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. – Кн. 2. – 800 с.
66. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). – К. : ПП Сергійчук М. І., 2007. – Т. 1. – 640 с.
67. Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – 519 с.
68. Сеньків М. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. XX ст. / М. Сеньків. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. – 292 с.
69. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 1998. – 944 с.
70. Сергійчук В. Український здвиг : Прикарпаття. 1939 – 1955 рр. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.
71. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы : в 2 т. Т. 2 : 1944–1945 / [под ред. А. Н. Артизова]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 1167 с.
72. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2960.
73. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2966.

Гльницький В. Ралянські карально-репресивні органи...

74. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3837.
75. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3880.
76. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3701.
77. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2958.
78. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 46. – Спр. 5835.
79. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 1697.
80. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 2958.
81. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 393.
82. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 4974.

REFERENCES

1. Baran V. Ukrai'na : novitnja istorija 1945–1991 / V. Baran. – L'viv : Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny, 2003. – 670 s.
2. Beznosjuk O. P. Dijal'nist' vynyshhuval'nyh batal'joniv ta grup ohorony gromads'kogo porjadku na Prykarpati v 1944–1954 rokah : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Oleg Petrovych Beznosjuk; Derzhavnyj vyshhij navchal'nyj zaklad «Perejaslav-Hmel'nyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Grygorija Skovorody». – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2008. – S. 16.
3. Bilas I. Represyвно-karal'na systema v Ukrai'ni 1917–1953. Suspil'no-politychnyj ta istoryko-pravovyj analiz. U dvoch knyгах. Knyga persha / I. Bilas. – K. : Lybid' ; Vijs'ko Ukrai'ny, 1994. – 432 s.
4. Bilas I. Represyвно-karal'na systema v Ukrai'ni 1917–1953. Suspil'no-politychnyj ta istorychnyj analiz. U dvoch knyгах. Knyga druga. Dokumenty ta materialy / I. Bilas. – K. : Lybid' ; Vijs'ko Ukrai'ny, 1994. – 688 s.
5. Vjedjenjejev D. Dvobij bez kompromisiv. Protyborstvo specpidrozdiliv OUN ta radjans'kyh syl specoperacij. 1945–1980-ti roky : [monografija] / D. Vjedjenjejev, G. Bystruhin. – K. : K.I.S., 2007. – 568 s.
6. Galuzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrai'ny (dali – GDA SBU). – F. 2-N. – Op. 54 (1953). – Spr. 3. – T. 1.
7. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 1.
8. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 2.
9. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 4.
10. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 56 (1953). – Spr. 6. – T. 3.
11. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 57 (1953). – Spr. 1. – T. 2.
12. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 57 (1953). – Spr. 1. – T. 3.
13. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 59 (1953). – Spr. 1. – T. 2.
14. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 59 (1953). – Spr. 6. – T. 3.
15. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 3. – T. 2.
16. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 3. – T. 8.
17. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 61 (1953). – Spr. 2. – T. 2.
18. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 67 (1953). – Spr. 11.
19. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 93 (1954). – Spr. 1.
20. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 98 (1954). – Spr. 12. – T. 3.
21. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 1.
22. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 3.
23. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 5.
24. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 106 (1954). – Spr. 1.
25. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 1.
26. GDA SBU. – F. 8. – Op. 14 (1985). – Spr. 155.
27. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 29.
28. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 51.
29. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 55.
30. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 56.
31. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 59.
32. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 64.

33. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – Т. 75.
 34. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – Т. 91.
 35. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – Т. 38.
 36. GDA SBU. – F. 16. – Op. 7. – Spr. 6.
 37. GDA SBU. – F. 71. – Op. 10. – Spr. 20.
 38. Gorbal' M. Dovidnyk-poshukivec'. Rejestr osib, pov'jazanyh z vyzvol'noju borot'boju na terenah L'vivshhyny (bez Drogobychchyny). 1944–1947 / M. Gorbal'. – Toronto ; L'viv : Vydavnyctvo «Litopys UPA», 2005. – 1312 s.
 39. Derzhavnyj arhiv Ivano-Frankivs'koi' oblasti (dali – DAIFO). – F. 1-P. – Op. 1. – Spr. 1154.
 40. DAIFO. – F. 1-P. – Op. 1. – Spr. 259.
 41. DAIFO. – F. 1-P. – Op. 1. – Spr. 393.
 42. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti (dali – DALO). – F. 3. – Op. 1. – Spr. 466.
 43. DALO. – F. P-5001. – Op. 17. – Spr. 68.
 44. DALO. – F. P-5001. – Op. 6. – Spr. 56.
 45. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 66.
 46. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 221.
 47. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 58.
 48. DALO. – F. P-5001. – Op. 8. – Spr. 261.
 49. DALO. – F. P-5001. – Op. 9. – Spr. 145.
 50. Ishhuk O. General Mykola Arsenych: zhyttja ta dijat'nist' shefa SB OUN / O. Ishhuk, V. Ogorodnik. – Kolomyja : «Vik», 2010. – 196 s.
 51. Kentij A. Narys borot'by OUN-UPA v Ukrai'ni (1946–1956 rr.) / A. Kentij. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 1999. – 111 s.
 52. Kentij A. V. Ukrai'ns'ka povstans'ka armija v 1944–1945 rr. / A. Kentij. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 1999. – 220 s.
 53. Kyrychuk Ju. Ukrai'ns'kyj nacional'nyj ruh 40–50-h rokov XX stolittja : ideolo-gija ta praktyka / Ju. Kyrychuk. – L'viv : Dobra sprava, 2003. – 464 s.
 54. Litopys neskorenoi' Ukrai'ny : Dokumenty, materialy, spogady. Knyga 2. [pidgotuvaly J. Ljal'ka, R. Korytko, M. Onyshkevych ta in. ; avt. peredmovy J. Ljal'ka]. – L'viv : Galyc'ka vydavnycha spilka, 1997. – 664 s.
 55. Litopys Ukrai'ns'koi' Povstans'koi' Armii'. Nova serija. – T. 3 : Borot'ba proty UPA i nacionalistychnogo pidpillja : dyrektyvni dokumenty CK Kompartii' Ukrai'ny. 1943–1959 [uporjad. O. Vovk, I. Pavlenko, J. Cherchenko]. – K. ; Toronto : [b.v.], 2001. – 650 s.
 56. Litopys Ukrai'ns'koi' Povstans'koi' Armii'. Nova serija. – T. 4 : Borot'ba proty UPA i nacionalistychnogo pidpillja : informacijni dokumenty CK KP(b)U, obkomiv partii', NKVS-MVS, MDB-KDB (1943–1959) [uporjad. A. Kentij, V. Lozyc'kyj, I. Pavlenko]. Knyga persha : 1943–1945. – K. ; Toronto : [b.v.], 2002. – 596 s.
 57. Makarchuk S. Radjans'ki metody borot'by z OUN i UPA. 1944–1945 pp. / S. Makarchuk // Ukrai'ns'ka Povstans'ka Armija u borot'bi proty totalitarnyh rezhymiv [gol. red. kol. Jaroslav Isajevych, uporjad. i vidp. red. Jurij Slyvka] (Ukrai'na : kul'turna spadshhyna, nacional'na svidomist', derzhavnist', 11 / Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny). – L'viv, 2004. – S. 210–223.
 58. Makarchuk S. Radjans'ki metody borot'by z OUN i UPA (za materialamy 1944 – 1945 rr. z Drogobyc'koi' ta L'vivs'koi' oblastej) // S. Makarchuk // Drogobyc'kyj krajeznavchyj zbirnyk. – Specvypusk. – Drogobych : NVC «Kamenjar», 2002. – S. 65–91.
 59. Nadol's'kyj J. E. Deportacijna polityka stalins'kogo totalitarnogo rezhymu v zahidnyh oblastjah Ukrai'ny (1939 – 1953 rr.) : Monografija / J. E. Nadol's'kyj. – Luc'k : RVV «Vezha» Volyns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Lesi Ukrai'ny, 2008. – 260 s.
 60. NKVD-MVD SSSR v bor'be s bandytyzmozom y vooruzhennim nacyonalystyckym podpol'em na Zapadnoj Ukrainy, v Zapadnoj Belarussyy y Prybaltyke (1939–1956) / Sbornyk dokumentov. – [sostavytely : Vladymircsev N. Y., Kokurn A. Y.]. – M. : Ob'dynennaja redakcija MVS Rossyy, 2008. – 640 s.
 61. Organizacija Ukrai'ns'kyh Nacionalistiv i Ukrai'ns'ka Povstans'ka Armija. Istorychni narysy. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2005. – 496 s.
 62. Pal's'kyj Z. Znyshhennja nacional'no-vyzvol'nogo pidpillja vnutrishnimy vijs'kamy NKVS na kolysnih shidnyh okrai'nah II Rechi Pospolytoi' u 1944–1945 rokah / Z. Pal's'kyj // Ukrai'ns'kyj

Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи...

vyzvol'nyj ruh / Centr doslidzhen' vyzvol'nogo ruhu, Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrainy. – L'viv, 2005. – Zbirnyk 4 : Borot'ba narodiv Central'no-Shidnoi' Jevropy z totalitarnymy rezhymany v XX stolitti. – S. 172–210.

63. Pivstolitija soldats'koi' slavy (Prykarpats'kyj vijs'kovyj okrug). – L'viv, 1995. – S. 5–7.

64. Polikovs'kyj M. Chervona armija (vijs'ka NKVS) i Ukrain's'ka povstans'ka armija : hronika protystojannja / M. Polikovs'kyj // Chorna knyha Ukrainy. Zbirnyk dokumentiv, arhynih materialiv, lystiv, dopovidej, statej, doslidzhen', ese / [uporjad. Fedora Zubanycha ; peredm. Volodymyra Javorivs'kogo]. – Kyi'v : Vydavnychyj centr «Prosvita», 1998. – S. 439–447.

65. Reabilitovani istorijeju. Zakarpats'ka oblast'. U dvoch knyгах. [red.kol. Rizak I. M., zast.gol. Dovganych O. D., sekretar Hlanta O. V. ta inshi]. – Uzhgorod : VAT «Vydavnyctvo «Zakarpattja», 2003. – Kn. 2. – 800 s.

66. Roman Shuhevych u dokumentah radjans'kyh organiv derzhavnoi' bezpeky (1940–1950). – Kyi'v : PP Sergijchuk M. I., 2007. – T. 1. – 640 s.

67. Rusnachenko A. M. Narod zburenyj: Nacional'no-vyzvol'nyj ruh v Ukraini j nacional'ni ruhy oporu v Bilorusii', Lytvi, Latvii', Estonii' u 1940–50-h rokah / A. M. Rusnachenko. – K. : Universytets'ke vydavnyctvo «Pul'sary», 2002. – 519 s.

68. Sen'kiv M. Zahidnoukrai'ns'ke selo : nasylnyc'ka kolektyvizacija 40 – poch. 50-h rr. XX st. / M. Sen'kiv. – L'viv : Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha, 2002. – 292 s.

69. Sergijchuk V. Desjat' buremnyh lit. Zahidnoukrai'ns'ki zemli u 1944–1953 rr. Novi dokumenty i materialy / V. Sergijchuk. – Kyi'v : Dnipro, 1998. – 944 s.

70. Sergijchuk V. Ukrain's'kyj zdvyg : Prykarpattja. 1939–1955 rr. / V. Sergijchuk. – K. : Ukrain's'ka Vydavnycha Spilka, 2005. – 840 s.

71. Ukrain's'kye nacyonalystycheskye organyzacyy v gody Vtoroj myrovoj vojny. Dokumenty : v 2 t. T. 2 : 1944–1945 / [pod red. A. N. Artyzova]. – M. : Rossyjskaja polytycheskaja encyklopedyja (ROSSPĖN), 2012. – 1167 s.

72. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy (dali – CDAGO Ukrainy). – F. 1. – Op. 23. – Spr. 2960.

73. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 2966.

74. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 3837.

75. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 3880.

76. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 3701.

77. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 2958.

78. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 46. – Spr. 5835.

79. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 1697.

80. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 2958.

81. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 393.

82. CDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 4974.

Статтю подано до редакції 25.04.2015 р.